

Exit Through the Gift Shop

TINA BERNIK

36

Portreti našega časa

Dokumentarci, nominirani za oskarje 2011

Tina Bernik

POSVEČENO

Letos so se oskarjevski nominiranci v kategoriji najboljšega celovečernega dokumentarca ukvarjali z umetnostjo, ekonomijo, ekologijo in vojno. V *Exit Through the Gift Shop* (2010, Banksy) se sprašujemo, ali gre za umetniško realnost ali umetelni nateg, v *Inside Job* (2010, Charles

Ferguson), ali bo šokantna slika finančne krize pripomogla, da se zgodovina ne bi ponovila, *GasLand* (2010, Josh Fox) je filmski podvig osebno prizadetega avtorja, ki bi naj premaknil še eno ekološko mejo, *Restrepo* (2010, Tim Hetherington in Sebastian Junger) pa ne ponuja ne vprašanj ne odgovorov, ampak zgolj surovo podobo vojne, v kateri je vsaj enkrat pomemben posameznik. *Življenje na smetišču* (Waste Land, 2010, Lucy Walker, Karen Harley in João Jardim) pa opozarja na odnos med človekom, družbo, umetnostjo in – smetmi.

Exit Through the Gift Shop

Svojevrstno umetniško delo z bizarno, zabavno in s poučno vsebino, ki ga ima marsikdo za izvrstno izpeljan nateg v režiji britanskega *enfant terrible* Banksyja, vrhunskega uličnega umetnika in političnega aktivista, ki do danes ni razkril identitete. A začnimo na začetku. Francoski čudak Thierry Guetta, ki v Los Angelesu služi denar s preprodajo rabljenih oblačil, je obseden s kamero, od katere se ne odlepi ne na ulici ne na domači straniščni školjki. »To je hujše od droge,« pripoveduje Guetta, potem pa na družinskem srečanju v Franciji naleti na bratranca z umetniškim imenom Space Invader in končno odkrije svoje poslanstvo: *street art*. Ali je francoski ulični umetnik Space Invader res njegov sorodnik ali ne, niti ni pomembno. Dejstvo je, da je Thierry zaradi njega ter zaradi čudaštva in zagnanosti presenetljivo hitro in padel v svet *street arta*. S kamero spremlja naj-

prej Invaderja, kasneje Sheparda Faireyja (avtorja znamenitega Obamovega plakata za revijo Time) in na koncu še samega Banksyja, ki naj bi, tako kot vsi pred njim, nasedel zgodbi Thierryja, da ga neprestano zasleduje zaradi snemanja dokumentarca o ulični umetnosti.

Banksy je po več tisoč urah posnetega materiala doumel, da z dokumentarcem, ki je v živo spremljal razvoj nove umetniške zvrsti, ne bo nič. Oziroma da iz njega ne bo nič, če ga ne bo naredil sam. A najprej se je moral znebiti Guetta. In to je tudi storil – z na videz nedolžnim nasvetom, naj neha opazovati nastajanje umetnosti in jo začne tudi delati. Guetta je kot popoln amater najel četo pomočnikov, da je po njegovih idejah, ki jih je največkrat povzel po drugih umetnikih, sproducirala kup artefaktov, nato pa v rekordnem času in z velikim medijskim pompom, ki ga je tako rekoč nevede podprl tudi Banksy, odprl razstavo in z njo mastno zaslužil. Nad njegovim uspehom in nenadno slavo začuden Banksy pa je vendarle končal dokumentarec.

Ali je film wellesovski nateg in le še ena vrsta umetniških akcij, s katerimi je uspešni britanski anonimnež razburjal, predvsem pa navduševal domačo in tujo javnost, na koncu niti ni važno. Tudi če gre za *mockumentary*, je to še zmeraj spomenik ulični umetnosti in neprecenljiv dokument njene razvoja, vzpona in akterjev, ki so se z ulic bliskovito preselili v muzeje, odmevne razstave in dražbe. Obenem pa premore zabaven dokumentarec tako unikatnega protagonista, da bi si ga bilo težko izmisliti.

Exit Through the Gift Shop

Inside Job

Inside Job

Letošnji oskar je šel v roke ustvarjalcem filma *Inside Job*. Režiser Charles Ferguson je navdušil že z dokumentarcem *No End in Sight* (2007) o ameriški okupaciji Iraka med Bushevo administracijo, s katerim je bil nominiran za oskarja. *Inside Job* vzame pod drobnogled finančno krizo, ki je pred tremi leti skoraj uničila svetovno gospodarstvo, milijoni ljudi po svetu pa so na njen račun izgubili domove. V zapletenem analitičnem dokumentarcu, v katerem ne manjka podatkov in intervjujev, so avtorji brez senzacionalizma tipa Michael Moore raziskali vzroke za finančni zlom ter pri tem opravili vrsto pogovorov z vpletenimi – od publicistov in raziskovalnih novinarjev, ki so na rastoči finančni balon opozarjali leta, do tistih, ki so ga povzročili, pa naj gre za finančne svetovalce in člane uprav investicijskih družb in bank, priznane akademike, ki so pisali pozitivna poročila in priporočila za države in družbe, čeprav so te tonile v krizo, ali politike in svetovalce v Bushevi, Clintonovi in Obamovi administraciji, ki so z deregulacijo zakonodaje tlakovali prosto pot milijardnim spekulacijam, predator-skim posojilom, tveganemu bančništvu ter vrtoglaviim menedžerskim nagradam.

Dokumentarec kaže z jasnimi vizualnimi pojasnili in primerjavami na vpletene in njihove finančne mahinacije, za katere na koncu kazensko nihče ni odgovarjal. Za obdelavo zahtevne teme so ustvarjalci filma prepotovali svet in za pripovedovalca angažirali Matta Damona. Dejstva so osupljiva: finančni sektor ima v amerškem senatu pet lobistov na enega senatorja;

zakonodaja je omogočila družbam, da so brez težav sklepale visokorizična posojila in pri tem zaslužile milijarde; banke so posojila še raje kot kreditno sposobnim izdajale kreditno nesposobnim, ti pa so kupovali hiše, ki si jih niso mogli privoščiti; vladni regulatorji so družbe tik pred bankrotom ocenjevali kot varne naložbe; sanjsko plačani predsedniki uprav so po bankrotu zasedli visoke položaje v finančnem sektorju ali vladi; h krizi so prispevali celo profesorji elitnih ameriških univerz, ki so za mastne honorarje pisali knjige in članke, v katerih so zagotavljali stabilnost družb in držav.

Ko so se posojilne družbe in investicijske banke (Lehman Brothers, Fannie Mae, itd.) začele sesuvati kot hiše iz kart, za krizo nihče ni odgovarjal. *Inside Job* voljne intervjuvance, odgovorne za krizo, večinoma zasači nepripravljene, nekaj največjih krivcev pa se je pogovoru spretno izognilo. Film ne ponuja odgovorov, kako se izogniti ponavljanju zgodovine, a krivce, ki znova zasedajo ključna mesta v Obamovi administraciji (!) vsaj jasno izpostavi in brez olepšav predstavi vzroke, povode in posledice finančnega zločina stoletja.

GasLand

Ob težkokategorniku tipa *Inside Job* deluje ekodokumentarec *GasLand* kot »manjši film«, ki pa nosi, čeprav z drugačno tematiko, natanko isto sporočilo. Namreč da Ameriki na vseh nivojih vlada do vsega brezbrizhen denar ... Ko je Josh Fox leta 2008 dobil 100 tisoč dolarjev vredno ponudbo energetske družbe, ki pridobiva naravni plin in je na njegovi zemlji v Milanvillu v

Pensilvaniji želela postaviti plinsko vrtino, se je filmar odločil, da bo s kamero ter preko pogovorov s politikami, znanstveniki in ogroženimi prebivalci raziskal, kaj pridobivanje naravnega plina, ki je bil po letu 2005 izvzet iz okoljevarstvenih zakonov, pomeni za 34 ameriških držav v ZDA. Po obisku Kolorada, Wyominga, Utaha, Teksasa, Ohia, Zahodne Virginije, domače Pensilvanije in nekaterih drugih držav je naletel na vnetljivo pitno vodo, pogine živali in resne zdravstvene težave ljudi, ki dokazujejo popolno nasprotje zagotovitlom energetskih družb, ki za ustvarjanje razpok v zemlji, iz katerih črpajo plin, uporabljajo kar 596 kemikalij v 900 različnih kemičnih izdelkih, nekaterih rakotvornih, ki pronicajo v podtalnico – tudi tisto, ki se po domovih pretaka kot pitna voda, a je strokovnjaki, kot pojasnjujejo Foxu, prebivalcem ne priporočajo niti za pranje oblačil in umivanje, kaj šele za pitje. Foxov film, ki ga je soproduciralca igralka Debra Winger, je osebna izpoved o splošnem problemu ob pridobivanju plina, saj se uničuje zdravje živali in ljudi, ki trpijo za glavoboli, dezorientacijo, omotičnostjo, oteklinami, možganskimi poškodbami, rakavimi obolenji ter za izgubo okusa in vonja in ki lahko zaradi podpisov pogodb o molčečnosti večinoma kričijo le potih. Ali, kot to na koncu stori Fox, zaigrajo na bendžo.

GasLand

Restrepo

Novinar Sebastian Junger, pred tem je objavil knjigo *War*, in snemalec Tim Hetherington, sta med letoma 2007 in 2009 za revijo *Vanity Fair* spremljala vod vojakov v vzhodni Afganistan. Natančnejše v dolino

Restrepo

Korengal, v najburnejše vojno območje, na katerem je ameriška vojska, preden se je aprila lani umaknila, izgubila 50 vojakov. Postojanka Restrepo, ki si jo je v dolini izborila in zgradila skupina vojakov in jo poimenovala po mrtvem vojaku Juanu Sebastiánu Restrepu, pa je prav zaradi tega voda postala epicenter Korengala, ki so ga talibani, čeprav jih nikoli ne vidimo, a se jih zaradi ran in reakcij vojakov toliko bolj zavedamo, napadali skoraj vsak dan.

Vrednost nedramatiziranega, surovega, neobdelanega in neolepšanega dokumentarca je v tem, da noče biti ne objektivni ne subjektivni, ampak služi zgolj kot posrednik med onimi, ki so tam, in nami, ki smo tu, in da brez besed avtorjev, zato pa s toliko več čustvi vojakov, ki jim sledi, poudarja, kako pomembno je eno samo življenje. *Restrepo* je *Bombna misija* (The Hurt Locker, 2008, Kathryn Bigelow), v kateri ljudje umirajo zares, in psihologija vojskovanja, ki se za vpletene ne konča niti ko se vrnejo. Če se vrnejo.

Življenje na smetišču

Brazilsko *Življenje na smetišču* (Waste Land) je dokumentarec o umetniškem projektu

v tujini najbolj znanega sodobnega brazilskega umetnika Vika Muniza, ki se je leta 2008 lotil Jardim Gramacho v Riu de Janeiru, največjega odlagališča smeti na svetu, ter njegovih prebivalcev, »človeških smeti med smetmi«. V dveh letih, kolikor jih je namenil projektu, naj bi izbral najzanimivejše pobiralce reciklažnega materiala in posnel njihove portrete, nadaljnje ustvarjanje pa delno prepustil tudi njim. Rezultat dela je bila serija portretov iz reciklažnega materiala, s katero je Muniz še enkrat potrdil status vrhunskega družbeno osveščenega umetnika, izbranim prebivalcem Gramacha pa je namenil nekaj mesecev drugačnega življenja, po katerem so se s težavo, če sploh, vrnili v starega.

Življenje na smetišču

»Bolje to kot krasti po Copacabani,« med opisovanjem svojega dela pravi ena od pobiralk reciklažnega materiala. »Bolje to kot prostituiranje,« reče druga. Obe na videz ponosni in zadovoljni z delom. Na videz. Muniz, ki rad omeni, da prihaja iz nižjega srednjega sloja, poudarja, da hoče s svojo umetnostjo izboljšati socialne razmere manj srečnih od njega, a se o tem, ali bi vpletanje v življenje na smetišču na njegove prebivalce lahko vplivalo tudi negativno, ne sprašuje preveč. O tem se bolj kot on sprašujejo drugi, da odkrivanje lepših plati Ria večini pobiralcev smeti poleg kratkotrajne sreče prinaša predvsem strah pred vrnitvijo, pa kažejo tudi solze, ki ob končevanju projekta vedno pogosteje zamenjajo smeh. Film je zanimiv kot dokumentarec o Munizovi umetnosti, v katero spadajo tudi portreti iz reciklažnega materiala, in kot portret življenja ljudi, ki večino časa prebijejo med smradom in smetmi. Manj pa je film sprejemljiv kot stranski produkt »družbenega projekta«, s katerim naj bi Muniz vplival na izboljšanje razmer v Gramachu. Na deset ljudi da, na 2500, kolikor jih dela na odlagališču, pa zagotovo ne.